

Необходимостта от пособия за изучаването на езика свързва Димитър Димов с испанската легация в София, където той е посрещнат добре и е подпомаган с необходимата литература. Вероятно е направил впечатление със знанията и интересите си, защото там се ползвал с приятелско благоволение.

Такав е в едри шрихи идейно-емоционалният свят, зарядът от знания, интереси, възможности и целенасоченост, с които Димитър Димов встъпва в пълноводieto на живота.

Васил Балеовски

Рамзес II е от интересните фигури в египетската история. Неговият баща Сет I, а и самият той водят открито експанзионистична политика, политика на засилване влиянието на Египет. Възстановява се властта над Южна Сирия, Финикия, Палестина. Тежките войни с хетите завършват с подписването на договор и женитбата на Рамзес II с дъщерята на царя на хетите.² Но в този период, характеризиращ се със засилване на абсолютизма в държавната власт (обожававането на фараона), в Египет се провежда и невиждано по мащаби строителство.³ Рамзес II, който управлява през XIV и XIII столетие пр. н. е. цели 67 години и даже надживява много от децата си, построява прочутата резиденция Пер Рамзес (Дома на Рамзес) — на североизток от Делтата. Издига огромни храмови комплекси навсякъде из страната (Египет, Етиопия), а най-големият от тях е Абв Симбел — също в Етиопия. На фасадата му има 4 изваяния на Рам-

¹ В статията се разглеждат само произведения в стихотворна форма, третиращи посочения проблем.

² *Энциклопедия (А — Я)*. БАН, 1974, с. 683.

³ Всемирная история. Т. I. 1955, с. 352—354.

ес — с височина 20 м всяко. И в този момент, когато страната се намира в зенита на своето могъщество (става дума за епохата на Новото царство), когато живеят бог на земята (фараонът) властвуват, когато до нас ще се запазят само няколко имена на видни политически фигури — всичко изчезва във всеобемачата сянка на личността на владетеля — намираме лирически произведения от най-добра проба. Те са резултат от един по-дълъг период на развитие, те са степен в това развитие, но те са и образец за по-късните гръцки и римски майстори на перото. И между тези малко на брой запазени образци на древноегипетската лирика е и „Прославата на пишещите“ — великолепна апология на силата на записаното слово.⁴

Они не строили себе пирамид из мед
И надгробий из бронзы.
Не оставили после себя наследников,
Детей, сохранивших их имена.
Но они оставили свое наследство в писаниях,
В поучениях, сделанных ими.

Писания становились их жрецами,
А палетка для письма — их сыном.
Их пирамиды — книги поучений,
Их дитя — тростниковое перо,
Их супруга — поверхность камня.
И большие и малые —
Все их дети,
потому что писец — их глава.

Неизвестният автор много ясно и кратко дава представа за строителството, изпълнило съществуването на хората в Египет. Същевременно той дава и сведение за някои особености в живота на писарите. Това съсловие, изглежда, не е имало право да се жени и да оставя наследство. Смисълът на живота, на делото им, силата и вечността му — това е писаното слово. То ще предаде на следващите поколения сведения за всичко, защото

Построены были двери и дома, но они разрушились,
Жрецы заупокойных служб исчезли,
Их памятники покрылись грязью,
Гробницы их забыты.
Но имена их произносят, читая эти книги,
Написанные, пока они жили,
И память о том, кто написал их,
Вечна.

Делото на пишещите увековечава делата на другите, силата на книгата е по-голяма от силата на строителите.

Книга нужнее построенного дома,
Лучше гробниц на Западе,
Лучше роскошного дворца,
Лучше памятника в храме.

⁴ Лирика древнего Египта, 1965, с. 89, с. 149 — вж. папирус Честер Битти IV (сега се пази в Британския музей — № 10 684). Вероятно е бил написан в Тива около 1300 г. пр. н. е. Pretty Gift ed. by A. H. Gardiner. London, 1935, и е направен от Ана Ахматова и Вера Потанова. И при другите произведения руският текст няма да се превежда на български, понеже е разбираем и за да не се губят качествата на оригинала.

А тези хора, посветили битието си на писаното слово, ще останат безименни. Времето ги е забравило.

Они скрили свое волшебство от людей,
Но их читаят в наставлениях,
Они ушли,
Имена их исчезли вместе с ними,
Но писания заставляють
вспомнить их.

Дванадесет века след тази „Прослава“ (във времето на Октавиан Август) в блясъка на културното и военното величие на Римската империя един от великите ѝ представители — Квинт Хораций Флак, ще напише ода, в която мотивите ще бъдат малко по-различни, но основното в тях ще е общото, което ще свързва двете произведения. Епохата също има общи черти с тази на Рамзес II. Рим е станал център на света. Август „така е построил отново града и по право се е гордеел с това, че е приел Рим кирпичен, а го оставя мраморен: и той направил всичко, което може да предвиди човешкият разум, за безопасността на града в бъдеще“⁵. Храмовете, обществени постройките — всичко е толкова изключително, колкото изключителен е и фактът, че Август предава в дар на светилището на Юпитер Капитолийски скъпоценни камъни за 50 000 000 сестерции.⁶ Времето ражда синовете си, те увековечават времето. Виргилий и Хораций, две имена, свързани с този исторически момент, ще възпяват с творенията си града, гражданите му, империята и себе си. „2000 години писателите в Европа прославят (Хораций) като най-великият лирик на Европа. Гениалността на Хораций е в свършенството на стиха му.“⁷ Когато написва одите (трите книги), той чувства, че е достигнал върха. Особено с третата си книга. Хораций е тогава на 42 години, а календарът показва 23 година пр. н. е. Кръгът на близките му постепенно се стеснява. Зенитът е преминал. Но в Одите, III книга, 30, е неговият прочут „Паметник“⁸, който е една преценка на всичко създадено и на неговото значение.

Издигнах си паметник, по-вечен от медта,
по-висок от царствения стан на пирамидите;
него не би могъл да разруши нито бурният
дъжд, нито могъщият северен вятър,

нито безкрайният низ на годините, нито отлитането на времената.
Няма напълно да умра и голяма част от мене
ще отбегне Либитина⁹; непрестанно ще израствам
свеж с увеличаваща се слава, докато по Капитолий¹⁰

ще се изкачва върховен жрец с мълчалива весталка.
Ще се говори за мене, където буйният поток Ауфид¹¹ ще шуми
и където бедният откъм вода Давън¹² е управлявал
груби народи, че аз съм станал могъщ от неизвестен,

⁵ Гай Светоний Транквил. Жизнь двенадцати цезарей. М., 1966, Божественный Август 28 (3), с. 46.

⁶ Пак там, 30 (2), с. 47.

⁷ Хораций. Сочинения. М., 1970, с. 6.

⁸ Преводът е направен от проф. Ал. Милев.

⁹ Либитина — богиня на погребенията; преносно — смърт.

¹⁰ Капитолий — един от седемте римски върхове, на който е имало прочут храм на Юпитер.

¹¹ Ауфид — рекичка в имението на Хораций в Апулия, на юг от Рим.

¹² Давън — митичен цар в Лациум, Апулия, баща на Турн.

че пръв съм нагодил еолийската¹³ песен
на италиански ритми. Печели гордост,
придобита със заслуги, и волно ми окичи
косата с делфийски лавър, Мелпомено¹⁴.

Преди всичко най-характерното в произведението на Хораций е неговата строго субективна преценка. Той не говори за писаното слово изобщо. Той говори за себе си и за своето дело. Вероятно това идва и от особеностите на неговия характер. „Независимостта за Хораций е по-високо от всичко.“¹⁵ Но същевременно (след толкова години) ние установяваме, че неговите стихове отразяват точното положение на нещата. Хораций живее в Рим, и то сред елита на класата, управляваща империята. Културата на Хораций и на кръга, в който се движи (Октавиан Август, Месенат, Виргилий, Варий и др.), е най-добрата предпоставка за създаване на великолепната лирична прослава.

Но в одата има и много автобиографични елементи, както и чувство за гордост от постигнатото. В същност такъв е животът на Хораций, пълен с тревоги, превратности, борба, несигурност и величие. Но той съзнава стойността на делото си и с това очертава още по-ясно контурите на своя паметник.

Няма напълно да умра и голяма част от мене
ще отбегне Лабитина; непрестанно ще израствам
свеж с увеличаваща се слава . . .

Хорация е сигурен в постигнатото.

Ще се говори за мене . . .
. . . , че аз съм станал могъщ от неизвестен,
че пръв аз съм нагодил еолийската песен
от италиански ритми . . .

Авторът разбира сам заслугата си, която се състои в това, че въвежда и налага сложните размери на гръцката поезия в римската.¹⁶

Разликата между неизвестния египетски поет и Хораций е очевидна. Тя се състои в изявата на собственото аз — единият твори от позицията на известна историческа личност — другият е непознат за нас. Но общото — това е съзнаването както на силата от постигнатото, така и на написаното слово.

Отлитат стотици години. „За всички градове, които са налагали своето господство през вековете, за всички паметници, които с големината си са украсявали държавите, ще дойде ден, когато на самото им място хората ще се питат къде са могли да бъдат.“¹⁷ Тези дни идват и отминават. Изчезват империи, за да се появят нови. Но човешкото слово, писано или не, остава.

След 18 века, през 1796 г., в Русия, преживяваща национален подем, един от най-ярките представители на класицизма в поезията й, Державин, изпълнен с настроенията на времето си, ще напише своя „Паметник“. Животът на тази интересна и безспорно голяма фигура в руската поезия е в много неща сходен с този на Хораций. Роден в най-бедната прослойка на руското дворянство, не получил добро образование, благодарение на своите качества той стига до поста секретар на императрица Екатерина, а после и министър на правосъдието при Александър. „Той изисквал уважение към себе си не като дворянин, не като сановник, а именно само като човек, като независима от каквито и да е условия личност. И този култ на личността,

¹³ Еолийска — гръцка, елианска.

¹⁴ Мелпомена — муза на трагедията и на лириката, а също и на театъра. Хораций се обръща тук към нея като муза на поезията.

¹⁵ Хораций. Сочинения. М., 1970, с. 10.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Сенека. Epist. LXXI.

на дарованията ѝ, на нейната гордост, преминава през целия живот на Державин.¹⁸ В 90-те години неговата поетическа слава била неоспорима. Критиката не смее да застане против него и бил признат за най-великия поет на епохата.¹⁹

Той сам разбира това, той е изразител на оправдано самочувствие и пише ода, която обаче не блести с някаква особена оригиналност в сравнение с Хорациевия паметник.

В началото всичко е почти еднакво, но във втората строфа има нови нотки, нови мотиви.

И слава возрастет моя, не увядая,
Доколь Славянов род вселенна будет чтить.

В същност новото — това е националният елемент, издигнат от автора като критерий за преценка на делото му.

Слух проидет обо мне от Белых вод до Черных
Где Волга, Дон, Нева, с Рифея льет Урал;
Всяк будет помнит то в народах неисчетных
Как из безвестности я тем известен стал.

Времето, в което твори Державин, е време на абсолютизъм в Русия. Императорът е съсредоточил в ръцете си цялата държавна власт. И в този момент авторът си позволява да каже много неща в разговор направо на височайшите властелини. Това е събитие, достойно да бъде увековечено. И следващата строфа е израз на гражданската доблест на Державин.

Что первый я дерзнул в забавном Русском слоге
О добродетелях Фелицы возгласить,
В сердечной простоте беседовать о бже,
И истину царям с улыбкой говорить.

Финалните редове на стихотворението не се различават особено от Хорациевите и няма да бъдат коментирани.

Державин е син на своята епоха. Той е родоначалник на руския романтизъм, но същевременно е и претеча на руския реализъм. Свидетел е на великата война срещу Наполеон, видял още Сумароков и Ломоносов, приветствувал в старостта си юношата Пушкин, съвременник на много големи личности, той е пред нас като жива връзка между всичко, предшествувало развитието на руската поезия и бъдещето ѝ. Той е като велик резултат на руското XVIII столетие и предверието към XIX. Той е като връх на допушкиновската поезия,²⁰ намерил форма за разкриване на значението си в своя „Паметник“.

Завършва времето на Державин. Появява се най-бляскавата звезда в поезията на Русия — Пушкин. Чистотата и съвършенството на стиха, целокупното творчество, националното значение му отреждат първенството. Условиата и историческият момент, при които твори, са същите, както при Державин. А и самият Пушкин установява връзката с големия си предшественик, създавайки своя „Паметник“ като отклик на Державиновото произведение.²¹ „Пушкин е необикновено явление и може би единствено явление на руския дух... Самият му живот е съвършено руски.“²² „Пушкин беше съвършено изразяване на времето си.“²³ Силата на Пушкин се състои и в това, че в този период на строга цензура, на пълна автократия, той, както и преди него Державин, има силата, а тя идва от правото му на титан в поезията да застане срещу всички неправди. Но със своята позиция, непримиримост и честност Пушкин си спечелва омразата на едно съсловие, което намира пътищата за физическото унищожение на великия поет.

¹⁸ Державин. Стихотворения. М., 1947, с. XIII.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Пак там.

²¹ Пак там.

²² Н. В. Гоголь. Собрание сочинений. Т. 6. М., 1950, с. 33.

²³ В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений. Т. VII. М., с. 332.

През 1836 г. Пушкин пише много малко. Той е потиснат. Но тъкмо в този период, преди смъртта си (29. I. 1837 г.), създава знаменитата си творба „Паметник“. В това произведение, както и в Державиновото има общи неща. Но поетическата сила тук е изключителна. Самото начало ни дава и разликата —

Вознесся выше он главою непокорной
Александрійского столпа.

За първи път от всички разгледани дотук случаи автор не говори за пирамиди, за покрити с мед покриви и т. н. Всичко е много конкретно. Поетът фиксира с какво се е проявил. „Вознесся выше он главою непокорной Александрійского столпа.“

Следващите мотиви са общи с тези на Державин. Двете строфи се различават само стилистично и въздействието, особено при третата строфа, е изключително.

Слух обо мне пройдет по всей Руси великой
И назовет меня всяк сущий в ней язык. . .

„Да, Пушкин е бил Пушкин и сам е съзнавал това. Но подобно на най-великия италиански национален поет той действително е станал най-велик руски национален поет и по този начин на равни права е влязъл в свръхбратството от гении, в съзвездието от немного имена: Омир, Данте, Шекспир, Гьоте, Пушкин.“²⁴

И долго буду тем любезен я народу,
Что чувства добрые я лирой пробуждал,
Что в мой жестокий век прославил я Свободу
И милость к падшим призывал.

Гражданската позиция на Пушкин е ясна. Тя отразява неговите социални и човешки разбирания и това му дава правото да бъде сигурен, че народът няма да го забрави — именно за тази негова борба за Правдата, Равенството и Свободата, тези три символа на Великата френска революция.

Финалът е остър, повелителен, принципен. Вътрешната нагласа на автора, неговите прозрения, неговата мисъл и доброто, което го изпълва, това трябва да бъде основното в живота, в линията на поведение и в творчеството.

Веленью божью, о муза, будь послушна,
Обиды не страшась, не требуя венца,
Хвалу и клевету приемли равнодушно
И не оспаривай глупца.

Последните два реда са сатира на руското дворянско общество по това време, на неговите схващания и постъпки. Пушкин го заклеймява: „И не оспаривай глупца.“

У нас няма произведение, чието заглавие и тема да са точно като разгледаните четири. Но Ив. Вазов в 1913 г. (януари), пише „Моите песни“²⁵, които по смисъл и тенденции са един своеобразен паметник. Може би горе-долу един век след Державин и Пушкин прозвучават подобни мотиви. Не мога да говоря за пряко влияние на двамата върху Вазов в случая, но не е изключено и взаимствуване на темата, която да е поизменена.

В тях все на Балкана лъхът здрави
и тайните хармоний му звучат,
и гръмът на народните ни слави,
та моите песни все ще се четат.

²⁴ Д. Д. Благой. Душа в заветной лире. М., 1977, с. 162.

²⁵ Ив. Вазов. Събрани съчинения. Т. IV. 1976, с. 90—91.

Финалният мотив обаче е, както при Пушкин.

Не ме смущава див вой от омрази,
не стряска ме на завистта гневът —
спокойно гледам в бъдещето ази:
там моите песни все ще се четат.

Вазов е личност, която се налага властно в литературния живот на България. Той несъмнено чувствава това независимо от вродената си стеснителност и разбира стойността на делото си, посветено на народа и родината. И в последните четири реда четем едно великолепно обобщение, което е изпято от сърце, обичащо горещо всичко родно.

Те жив са отклик на духа народни,
а той не мре, и дор сърца тупят
от скръб и радост в нашия край свободни,
и моите песни все ще се четат.

Във всички разгледани случаи прави впечатление, че произведенията са сътворени в определен исторически момент — момента на политически и национален възход на страната, в която живее и работи даден автор. Създадена е определена икономическа база, която ще намери своя психо-социологичен израз в съзнанието на поета, във формирането му. Но после идват различията, а те са резултат на чисто субективни възможности — на възможностите за преценка, за изява (творческата възможност) и на подготовка (става дума за образованието, което от своя страна помага за по-правилната преценка). Всички тези фактори, някои от които са и особености на човешката психика, ще бъдат предпоставка да разберем правилно желанието за увековечаване, неговата социална мотивировка, както и вътрешната необходимост на автора да изрази вълнуващите го неща. А в заключение всичко това ни дава възможност да прочетем някои от най-хубавите работи на гореизброените автори — една равностетка в същност на създаденото от чувството за човешко, културно и национално достойнство.

ПИСМА НА ПРОФ. ЛУИДЖИ САЛВИНИ

През първата половина на юни 1957 г. почина след тежко и мъчително боледуване в един санаториум край Рим, едва 46-годишен, младият и талантлив италиански славист и българист проф. Луиджи Салвини. Малко време преди да завърши своя кратък живот, Салвини бе назначен като редовен доцент по български език и литература при катедрата по славянска филология в университета в Рим (на овакантеното след предвременната кончина на проф. Енрико Дамиани място). Така в сравнително кратко време редовният курс по български език и литература загуби своите двама първи преподаватели. Загубата беше двукратна, защото Енрико Дамиани водеше и катедрата по български език при Неаполския университетски Източен институт, където курсът по славистика се пое по-късно от днешния титуляр проф. Нулло Миниси.

Крайно отзивчив, темпераментен и пословично трудолюбив, Луиджи Салвини остави като българовед и преводач от български покрай другите свои многостранини занимания (с езици като сърбохърватски, чешки и словашки, руски, румънски, унгарски, финландски, във от големите западни езици) значителен брой очерци, статии, рецензии, както и преводи от българската литература, които запознаха в един широк план италианското общество с произведенията на редица наши класически и съвременни писатели: от Ботев и Вазов до Смирненски, Гео Милев и Вапцаров.